

ISTORIA TRADUCERILOR DIN AREALUL LIMBII ROMÂNE SE POATE LĂUDA CU 5000 DE PAGINI

În „Cuvânt înainte” la *O istorie a traducerilor în limba română din secolul al XX-lea. Domenii literare și nonliterare, ITLR**, volumul I, Muguraș Constantinescu, Daniel Dejica, Titela Vilceanu (coord.), Editura Academiei Române, București, 2021, volum de 1400 de pagini, Mircea Martin amintește că actul traducerii poate fi lingvistic sau non-lingvistic, însă nu oferă termenul consacrat, traducerea intersemiotică. Ulterior, se deplasează rapid înspre zona studiilor postcoloniale, cu binecunoscutele subcomponente ideologice și politice. Astfel, se discută mai puțin procedee de traducere și istoria recentă a aplicării lor în spațiul românesc, cât se pune accent pe „războiul” („zona traducerilor este o zona de război”, Emily Apter) dintre culturi și pe interfața de putere a traducătorului implicat tot mai mult în stabilirea canoanelor și în negocierea între domenii (22). Folosindu-i pe Paul Ricoeur și pe Jacques Derrida, teoreticianul pune în discuție *arhetipul ospitalier* al diverselor limbi și sfârșește în considerații despre cosmopolitism și naționalism (25).

După ce evidențiază rolul retraducerilor într-o lume dirijată de trenduri, ideologii și tehnologii (ceea ce nu înseamnă în niciun caz complexitate), Mircea Martin face pasul îndărăt și previne cu privire la rescrierea, adesea vulgarizantă, a textelor originale. Mai degrabă traducerea ar trebui să surprindă potențialități neobservate ale unui text în „noile contexte social-politice și culturale” (28).

Prefațatorul discută și eseuul lui Walter Benjamin din 1923 despre „sarcina traducătorului”. Aici se pune accentul pe creativitatea scriitoricească, pe lipsa de importanță a recepției pentru intenționalitatea auctorială și pe acea *intentio* pe care ar trebui să o redea traducerea cu grijă. Nici măcar *mimesis*-ul *lingvistic* discursiv, în sensul de traducere, nu este foarte apreciat. *Intentio* primește sens de *revelatio* al unei limbi pure inițiale și înrădăcinate în toate limbile.

De la acest punct, Mircea Martin pornește un *laudatio* al „marilor traduceri”, de exemplu Faust transpus în franceză de Nerval, spre încântarea lui Goethe care îl găsea mai atractiv decât originalul german. Ocultismul idealist al lui Benjamin privitor la „reconcilierea și împlinirea limbilor” (31) îi dă ocazia teoreticianului literar să elogieze zona de

indeterminare „dintre limbi”, „spațiul de negociere și complementaritatea eliptică” (32) vizibile mai ales traducătorilor. Tot în cheie idealistă, menirea traducerilor ar fi să înfrângă „paradoxul limbilor, deci intraductibilitatea” (*Ibid*).

Mircea Martin constată că această istorie este una integrată, recurgând la o abordare multiperspectivală: instrumente lingvistice și literare, sociologice, statistice etc. Și, ceea ce este foarte important: „Departate de a fi doar descriptivă, enumerativă, constatativă [această istorie n.n.] este analitică și critică, teoretizantă și contextualizantă, incluzând o istorie a traductologiei, a literaturii comparate, a istoriei literare, a culturii române în ansamblul ei” (*Ibid*). Așa cum menționează coordonatorii, o asemenea istorie include atât evoluția registrelor limbii din perioada studiată, cât și aspecte ale culturii și civilizației respective (36).

În *Introducere*, Ovidiu Morar pune mare accent pe ideologii și politici în traducerea literară, mai cu seamă. Se remarcă plasarea semnului egalității între regimul legionar și cel comunist (care a ras la propriu elitele și caracterul civilizației românești). Partidul Comunist fusese interzis încă din 1924, dar a funcționat în subteran fără mari probleme. Un spațiu larg este acordat și avangardei, reprezentată mai cu seamă de etnicia evrei, care erau în număr de 800 000 în România.

Se arată că după 1989 (58) s-a modificat perspectiva traductologică în sensul deplasării dinspre național înspre global și dinspre „canonul occidental” al lui Harold Bloom (care se referă mai curând la criteriile de selecție) înspre literaturile „periferice” și autorii insuficient reprezentați, adică o restructurare ideologică a canonului fost estetic. Se semnalează și reorientarea geografică a traducătorilor, în funcție de coordonatele politice (67).

O excelentă sinteză de istorie a limbii literare ca punct de plecare a recepției diacronice a traducerilor face Rodica Nagy.

Cum era de așteptat, la sfârșit de secol XIX și început de secol XX se traduce multă literatură franceză. Interesant este că această activitate nu era neapărat una prestigioasă, așa că primele traduceri ale romanului balzacian *Eugénie Grandet* și ale unuia de moravuri ușoare, *Fromont & Riesler*

de Alphonse Daudet, realizate de Constantin Șăineanu, sunt semnate cu pseudonimul „Marius”. Garabet Ibrăileanu traduce *Bel-Ami* de Maupassant sub pseudonimul „C. Vraje”. Un T.A. traduce romanele lui Alexandre Dumas, *Jeana de Neapole*, în 1898, și *Vaninka*, în 1899, dar și voltairianul *Zadig sau Ursita*, 1899, ori *Căsătoria din glumă* (1899), de Gaboriau.

Organizarea volumului este făcută în funcție de limbile și de culturile din care s-a tradus în română, în special. Spațiul nu ne permite detalierea tuturor demersurilor de traducere și nici a autorilor acestora; de altfel, nici nu ar avea sens preluarea unor enumerări din volum aici.

Este de remarcat că statutul traducătorului a devenit tot mai pregnant în epoca postcomunistă, dar aceasta se întâmplă și în lumea capitalistă. De asemenea, editurile s-au specializat și și-au adjudecat diverși experți. Interesant este cazul Editurii Militare, fondată în 1950, care, pe lângă conținuturi militare, s-a deschis și către literatura beletristică. Captivant este și cazul traducerilor non-literare din presă care nu menționau traducătorul, nici măcar la ziarul „Scânțea”, ajuns în anii 1980 instrumentul principal de propagandă al Partidului Comunist. La fel se întâmplă și în situația unei reviste cu pretenții ca „Magazin istoric” (Silvia Blanca Irimiea, 92).

ISTORIA TRADUCERILOR ESTE ȘI ISTORIA (AUTO-)CENZURII, ISTORIA FRICII

Un aspect fascinant este echilibristica practică de traducători pentru a nu depăși ambitusul de vocabular și sintagme impuse de statul socialist multilateral dezvoltat și specializat în cenzură și control generalizate („Cenzura în perioada comunistă: traducerile și problema străinului”).

Cenzura a existat și există în toate timpurile și în toate societățile, indiferent de regim. Pretextul a fost protejarea populației, ceea ce indică o abordare infantilizantă. Oricum, cu cât statul devine mai secular și cu cât sistemul educativ vizează rentabilitatea, cu atât cenzura se întepete sub diverse motive. Ceea ce se întâmplă în unele state islamice nu contrazice acest punct de vedere, căci acolo este impusă o religie antireligioasă, lipsită de spiritualitate și obsedată de ritualistică. Populațiile infantilizate par a justifica intervenționismul etatist. La noi, cenzura a fost oficializată de domnitorul Mihail Șuțu, „cenzura domnească” ce viza orice posibilă ofensă adusă suveranului. În 1840, pentru reproducerea proverbului „Peștele de la cap se-mpute”, „Dacia literară” a lui Mihail Kogălniceanu va fi suspendată. În secolul al XX-lea, pe model sovietic, cenzura va ataca nu doar scrierile, ci și pe autorii lor (Laurențiu Vlad 2002: 23, în *ITLR*: 99). Ioana Macrea-Toma (2009, în *ITLR*: 100) arată că, după așa-zisa desființare a cenzurii din 1977, aceasta, de fapt, s-a înăspriț prin asimilare în instituții.

Cenzura actuală s-ar baza pe „arta metamorfozei și a unei poetici a transformării originalului” (101) cu scopul

de a obține o lizibilitate sporită a operei în limba țintă. Autoarea se întreabă dacă nu cumva acest proces de empatizare nu ține mai mult de autocenzură decât de cenzură. O autocenzură insidioasă, pentru că vine din interior. Danielle Risterucci-Roudnicki (2011:355, în *ITLR*: 101) arată că mediatorul cultural care este traducătorul încearcă evitarea unor „obstacole” ideologice din textul tradus pentru ca acesta să fie admis în cultura receptoare controlată de cine știe ce regim despotice. Astfel, în mod suțit, un falsificat *Intentio lectoris* nu mai ține seama de *Intentio operis*.

Corectitudinea politică comunistă a impus expurgări din traducerea scrierii *Contes à Ninon* de Émile Zola din 1985. Traducătoarea Silvia Burdea a eliminat multe pagini din *Discursul lui Médéric* pe motiv de similaritate cu situații românești. La fel, pentru că Ceaușescu avea relații strânse cu Hosni Mubarak, președintele Egiptului, conflictul egiptean dintre Albaștri și Verzi este relocat în deșertul Sahara. Traducătorul *Minunatele isprăvi ale lui Tartarin din Tarascon*, 1970, Editura Ion Creangă, Ioachim Botez, a omis folosirea adjectivelor *evreiesc, iudaic, jidănesc*.

Dar comuniștii cei brutali nu numai că se țineau de pudici, dar și de sfinți. În nenumărate traduceri, „dracul” este înlocuit de „naiba” (105). Pudibonderia se remarcă în traducerea faimoasei scrieri a lui Rabelais *Gargantua & Pantagruel* de către Romulus Vulpescu și Ileana Vulpescu, unde toate savuroasele obscenități ale originalului sunt pur și simplu eliminate. Pe lângă mutilări, unele opere nici nu puteau intra în discuție în vederea traducerii: romanele marchizului de Sade, ale lui Frédéric Dard (San Antonio), ori *Imoralistul* lui André Gide (v. Anda Rădulescu).

În 1941, mareșalul Antonescu semna „Decizia relativă la cenzura presei”, dar în 1942-43 se traduce mult, în special din literatura anglo-saxonă, deși până atunci dominaseră traducerile din franceză.

În 1945, apare „Lista 9-10/1945” care viza retragerea unor publicații. În intervalul 1944-1948 sunt scoase din circulație 8779 de lucrări (Petcu, 1999: 167; Burlacu et al. 2005, în *ITLR*:110). După Congresul Partidului Muncitoresc din România din 1948 se publică o broșură cu cărțile interzise. Ca atare, mulți scriitori se convertesc în traducători, însă se înmulțesc și traducerile din spațiul sovietic.

Acestea sunt doar câteva observații pe marginea acestor sinteze masive care, dincolo de aportul științific și taxonomic, ne arată că nu avem de ce să fim complexați față de culturile occidentale. Ceea ce ne-ar ajuta să nu ideologizăm traductologia și aplicațiile ei, așa cum se întâmplă tot mai des în spațiile de mai veche civilizație.

*Muguraș Constantinescu, Daniel Dejica, Titela Vilceanu (coordonatori), *O istorie a traducerilor în limba română din secolul al XX-lea. Domenii literare și nonliterare*, *ITLR*, volumul I, Editura Academiei Române, București, 2021.